

شرح مقدمه بر فصوص الحکم

■ قیصری
■ ۹۹۸ صفحه

«فصوص الحکم» دو بخش دارد؛ یکی مقدمه که اصول مطالب عرفان نظری است که برای ورود به بخش دوم لازم است و دیگری شرح متن کتاب فصوص الحکم. این کتاب شرح آن بخش اول یعنی مقدمه است که قیصری خود آن را اضافه کرده، نه اینکه از محی الدین باشد. هدف آن بیان مطالب ضروری و پایه‌ای عرفان نظری است که برای فهم مطالب کتاب لازم است آنها را بدانیم.

هستی از نظر فلسفه و عرفان

■ بوستان کتاب
■ ۳۴۸ صفحه

نویسنده در این کتاب، در مسائل پیچیده اعتقادی به کلمات رسیده از طریق وحی، اشاره و در مطالبی که مورد خدشه و حمله اشخاص بی اطلاع از رموز فلسفه واقع شده، به اقوال بزرگان از فقها و اصولیون استشهد کرده است و سعی داشته مبانی ذوقی عرفانی را برهانی کرده و از مطالب عرفانی مربوط به مباحث این کتاب، آنچه را که با براهین موافق دیده، نقل کند.

نقد تهافت غزالی

■ بوستان کتاب
■ ۵۵۶ صفحه

سید جلال الدین آشتیانی در این کتاب با نقد و رد برخی نظریات غزالی، تصریح می‌کند که غزالی به جان و عمق فلسفه راه نیافته و اوهامی بهم بافته و با آنها جنگیده است؛ اگر نزد استادی زبردست فلسفه می‌خواند و اشعری‌گری خود را به کناری می‌نهاد، به عمق فلسفه می‌رسید و آن‌گاه چنین اشتباهی از او رخ نمی‌داد.

ابن عربی از حیث سعه معلومات و قدرت اندیشه و تفنن در تفکر به نحوی است که محققان از عرفا قهرا زیر چتر تعالیم او قرار دارند. او در احاطه به آرا و عقاید و مطالعات عمیق در مشارب مختلف عرفان کم‌نظیر است و درک تعالیم عرفانی وی کار هر کسی نیست. ابن عربی از موفق‌ترین عارفان در تحریر مکاشفات عرفانی با اسلوبی دقیق و جامع‌الاطراف است. او با دقت اصول کلیه عرفانی را در کتاب مبسوط فتوحات تحریر و فروع و مسائل مختلف را بدان مرتبط ساخته است. فصوص الحکم نیز با مهارتی کم‌نظیر تالیف شده و بهترین کتاب درسی محسوب می‌شود و از بین شرح‌های متعدد که متجاوز از ۱۰ شرح است، شرح علامه قیصری از حیث تشریح مشکلات کتاب و تحقیق و تصرف در عویصات در ردیف کتب درسی قرار گرفته است.

مسئله بسیار مهمی که آشتیانی به آن توجه می‌دهد که در تالیف و تدوین تاریخ فلسفه و عرفان مخصوصاً در چهار قرن اخیر باید لحاظ شود، نحوه تدریس عرفان است. متصدی تدریس عرفان چه کسانی بوده‌اند؟ آیا کتب صوفیه مثل فصوص و شرح‌های آن و کتاب تمهید القواعد و شرح مفتاح صدرالدین قونوی یا مصباح الانس فناری را همان حکما و فلاسفه تدریس می‌کرده‌اند؟ یا همچون اعصار گذشته جماعتی مخصوص متصدی تدریس این رشته از معارف اسلامی بوده‌اند؟

به نظر وی اساتید عرفان در حکمت مشاء و اشراق و حکمت متعالیه آخوند ملاصدرا استاد ماهر بودند؛ لذا بر بسیاری از شارحین ابن عربی که در افکار فلسفی تضلعی نداشتند، مزیت و تفوق دارند. آشتیانی این امر را دلیل بر این می‌داند که در این دوره عرفان و تصوف در ایران و در حوزه اصفهان با توجه تام تدریس می‌شده است و بزرگ‌ترین اساتید و مستعدترین تلامیذ به تدریس و تدریس آن‌سالیان متممادی مشغول بوده‌اند که غالباً از وجود آنها بی‌اطلاعیم.

آشتیانی به عنوان یک حکیم صدرايي به عرفان وحدت وجودی ابن عربی به عنوان یکی از مبانی حکمت متعالیه توجه خاص دارد و در آثار عرفا و شارحین ابن عربی تحقیق و غور عمیق کرده است و تالیف شرح ارزنده و مفصل ایشان بر مقدمه قیصری، از همین قبیل است که به نوبه خود بی‌نظیر است. اما علاوه بر تالیف مستقل در این زمینه در مسیر احیای سنت عرفان اسلامی و آمادگی و زمینه‌سازی طرح تدوین تاریخ عرفان اسلامی (همچون فلسفه اسلامی) استاد آشتیانی به تصحیح آثار ارزنده عرفای مسلمان می‌پردازد؛ از آن جمله است: تصحیح و تحقیق اصول المعارف فیض کاشانی، تصحیح و تحقیق و مقدمه بر تمهید القواعد و تصحیح و تحقیق شرح فصوص الحکم جنیدی، تصحیح و تحقیق رساله النصوص قونوی با تعلیقات میرزاهاشم اشکوری، تصحیح و تحقیق شرح فصوص قیصری و رسایل توحیدی قیصری و قره‌العیون ملا احمد نراقی و مکاتبات عرفانی سیداحمد حائری و شیخ محمد حسین غروی و تصحیح و تحقیق مشارق الداراری که مورد اخیر را استاد از بهترین آثار خود می‌داند.

بسیار مشکل است. کسانی که مأخذ آنها را آثار دانشمندان قبل از اسلام می‌دانند، در نشان دادن مأخذ دچار هفوات شده‌اند و به صرف وجود الفاظ مشابه تحقیقات عمیق علمای مسلمان را به دیگران نسبت داده‌اند.

او سرآغاز پیدایش عرفان را اوایل اسلام می‌داند و می‌گوید: «در اوایل اسلام، خواص از اصحاب به متابعت از پیغمبر و تعالیم مقدسه اسلام به اعراض از عالم ماده و عالم اجسام به زهد و ورع و تصفیه نفس گرایش پیدا کردند و رئیس این جماعت بعد از پیغمبر علی بن ابی‌طالب بود. لذا اهل توحید او را خاتم ولایت محمدیه (ص) می‌دانند... پایه تصوف و منشأ

پیدایش عرفان همین گرایش به زهد و تقوی و اعراض از مشتهیات نفسانیه است.»

استاد مستشرقین را شایسته تدوین تاریخ عرفان نمی‌داند و علت آن را عدم آشنایی کامل ایشان به مذاق قرآن و عدم انس آنها با اخبار و آثار اسلامی می‌داند. به نظر وی عدم اعتقاد آنها به صحت مبانی دین حنیف اسلام، خود سد بزرگی است برای آشنایی کامل آنها با معارف دینی. یکی دیگر از علل اشتباه و خطای آنها در ارائه مأخذ برای عرفان و تصوف و عدم غور در معارف اسلامی که منشأ واقعی عرفان علمی و عملی است، اعتقاد آنها به حقانیت بقای دین مسیح (ع) و عدم اعتقاد به خاتمیت و نبوت

حضرت محمد بن عبدالله (ص) است که این دانشمندان نخواسته‌اند تصدیق کنند شریعت اسلام مبدأ این همه تحولات فکری است. تصوف به معنای حقیقی شرح و توضیح معارف قرآن و حدیث در اصول و عقاید است.

به نظر وی تدوین تاریخ فلسفه و تصوف و کیفیت تطور این دو علم در جهان اسلام از عهده غیروارد به مبانی فلسفی و عرفانی ساخته نیست. لذا تدوین تاریخ فلسفه و عرفان در ایران و تحقیق در عقاید و آرای حکما و عرفای ایرانی از عهده مستشرق یا محقق غربی طالب تحقیق در رشد فلسفه در ایران خارج است.

در عرفان عملی و نظری مسائل مشترکی بین عرفا و فلاسفه در کتب آنها مطرح شده است. از جمله اصالت وجود، واقعیت آن و وحدت حقیقت وجود که از مبانی علم الهی است. عرفا و صوفیه در تحریر و تالیف مباحث عرفانی و در مقام تحقیق و تبیین مسائل عرفانی، کتب خود را به سبک کتب فلسفی تصنیف کرده‌اند. و در مقام تعلیم مباحث علمی کثیری از محققان صوفیه در مکتب‌های فلسفی، قبل از تعلیم عرفان و تصوف به قرائت کتب حکمی فلاسفه می‌پرداختند؛ سپس شروع به قرائت تصوف می‌کردند. لذا اکثر محققان صوفیه از حکمت نظری و فلسفه بحثی اطلاع کافی داشتند و چه بسا از عهده تدریس مشکل‌ترین کتب فلسفی از قبیل شفا و اشارات برمی‌آمدند.

لذا شاید از نظر استاد، تاریخ عرفان اسلامی هیچ‌گاه جدا از تاریخ فلسفه اسلامی نباشد اما در تدوین تاریخ حکمت و عرفان اسلامی، از سویی باید به این ارتباط تنگاتنگ نظر داشت و از سوی دیگر به وجوه تمایز آنها.

در تاریخ عرفان اسلامی استاد به ابن عربی و مکتب وی توجه خاص دارد. از دیدگاه آشتیانی،

آشتیانی شخصیت برجسته حوزه فلسفه اسلامی در دوره‌ای از تاریخ فلسفه ظهور می‌کند و می‌درخشد که فلسفه و علوم عقلی در حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها رو به افول می‌نهد. در حوزه‌ها تکفیر شده و علوم منقول جایگزین آن می‌شود و در دانشگاه‌ها به تخریب و کهنگی متهم شده و جریان روشنفکری و غربزدگی جای آن را می‌گیرد